

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до самостійного вивчення дисципліни «Лідерство та групова
динаміка» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти за освітньою програмою «Управління проєктами» зі
спеціальності 073 «Менеджмент»
усіх форм навчання

Методичні рекомендації до самостійного вивчення дисципліни «Лідерство та групова динаміка» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Управління проектами» зі спеціальності 073 «Менеджмент» усіх форм навчання / Укл. Т.І. Сергієнко – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2025. 35с.

Укладач: Т.І. Сергієнко, доц. каф. БтаУ, к.політ.н., доц.

Рецензент: Т.О. Пожуєва, проф. каф. БтаУ, д.е.н., проф.
О.М. Крайнік, доц. каф. БтаУ, к.е.н., доц.

Відповідальний за випуск: Ткаченко А.М., проф. каф. БтаУ, д.е.н., проф.

Затверджено
на засіданні кафедри
бізнесу та управління
Протокол № 2 від 28.08.25 р.

Рекомендовано до видання
НМК факультету БТЕ
Протокол № 1 від 29.08.25 р.

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Зміст навчальної дисципліни	6
2. Питання для самостійного вивчення та самоконтролю	8
3. Питання до підсумкового контролю	23
4. Термінологічний словник	27
5. Методичне забезпечення	31
6. Перелік навчальної, наукової та довідкової літератури	31

ВСТУП

Вивчення дисципліни «Лідерство та групова динаміка» є надзвичайно актуальним у сучасних умовах швидких соціально-економічних, технологічних та культурних трансформацій, які безпосередньо впливають на ефективність роботи суб'єктів господарювання та взаємодію у колективах. Сучасні організації стикаються з численними викликами, серед яких глобальна конкуренція, зміни ринкової кон'юнктури, цифровізація процесів та потреба у розвитку інноваційного потенціалу. Саме тому здобувачам вищої освіти важливо розуміти закономірності індивідуальної та групової поведінки, механізми лідерства, вплив організаційної культури та соціально-психологічних факторів на результативність діяльності.

Дисципліна спрямована на формування у здобувачів вищої освіти системи теоретичних знань та практичних умінь щодо аналізу поведінки окремих працівників і груп, розвитку лідерських компетенцій, управління мотивацією та конфліктами, а також оцінки впливу організаційної культури на ефективність командної роботи. Вивчення дисципліни дозволяє здобувачам вищої освіти розробляти ефективні стратегії управління, прогнозувати реакції колективу на зміни, підвищувати мотивацію працівників та формувати сприятливий клімат для спільної діяльності.

Метою самостійного вивчення дисципліни є забезпечення здобувачів знаннями та навичками, необхідними для аналізу, планування і регулювання процесів взаємодії в організаційних колективах, а також для впровадження практичних рішень у реальних умовах діяльності організацій. Завдання дисципліни включають формування розуміння принципів групової динаміки, типів лідерства та їх впливу на поведінку колективу, розвиток навичок командної взаємодії, оволодіння методиками врегулювання конфліктів, управління стресом і мотиваційними процесами, а також оцінку ефективності організаційних змін.

Методичні рекомендації розроблені з метою систематизації навчального матеріалу, допомоги у плануванні самостійної роботи та розвитку здатності застосовувати отримані знання у практичній діяльності. Вони дозволяють поєднати теоретичний аналіз з практичними прикладами, кейсами та завданнями, сприяючи

комплексному розумінню проблем організаційної поведінки та лідерства. Особливу увагу приділено розвитку аналітичного мислення, комунікативних компетенцій, емоційного інтелекту та навичок прийняття рішень у складних ситуаціях.

Дисципліна акцентує також важливість етичної поведінки лідера та соціальної відповідальності організацій, формує розуміння сучасних тенденцій управління, гнучких підходів до керівництва командами, ролі технологій у підвищенні ефективності комунікації та взаємодії між працівниками. Здобуті знання та навички є критично важливими для професійного зростання здобувачів вищої освіти, їхнього успішного входження на ринок праці та адаптації до динамічного середовища сучасних організацій.

Таким чином, дисципліна «Лідерство та групова динаміка» забезпечує комплексне формування компетенцій, необхідних для ефективного управління людьми та командами, розвитку лідерських якостей, прогнозування поведінки колективу та прийняття обґрунтованих управлінських рішень, що є запитом сучасного професійного середовища.

З метою забезпечення формування зазначених компетенцій самостійна робота здобувачів вищої освіти з дисципліни зорієнтована на поєднання теоретичного опрацювання навчального матеріалу з виконанням практичних завдань і здійснюється з дотриманням принципів академічної доброчесності та етики використання інструментів штучного інтелекту. Під час виконання завдань самостійної роботи використовуються платформи дистанційного навчання Moodle, офісні програми Microsoft Word і Google Docs для підготовки письмових робіт, аналітичні інструменти та програмні продукти для оцінювання ефективності групових процесів і прийняття управлінських рішень, зокрема MS Excel, а також засоби створення презентацій і візуалізацій лідерських стратегій і командних проєктів MS PowerPoint, Canva та Gamma.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи лідерства та розвиток лідерського потенціалу

Тема 1. Сутність і теоретичні аспекти лідерства

Лідерство як соціальний і ціннісний феномен. Історичні підходи до визначення лідерства. Теорія вроджених рис лідера. Поведінкові моделі впливу. Ситуативне лідерство як адаптивна форма управління. Контингентні підходи до вибору стилю. Харизматичне і трансформаційне лідерство. Функції лідера у груповій динаміці. Лідер як ініціатор змін. Взаємозв'язок лідерства і влади. Етичні аспекти лідерської поведінки. Соціальна відповідальність лідера. Лідерство в умовах невизначеності та криз.

Тема 2. Теорії лідерства, стилі та мотивація

Класифікація теорій лідерства. Авторитарний стиль управління. Демократичний стиль взаємодії. Ліберальний стиль як форма мінімального контролю. Інструментальне та емоційне лідерство. Мотивація як рушійна сила управління. Зовнішні і внутрішні стимули діяльності. Організаційна поведінка працівників. Теорія потреб Маслоу у контексті лідерства. Мотиваційна модель Герцберга. Лідер як модератор групових інтересів. Вибір стилю залежно від ситуації. Гнучкість лідерської поведінки.

Тема 3. Формування лідерського потенціалу та управлінські компетенції

Лідерський потенціал як поєднання здібностей і мотивації. Професійні компетенції керівника. Функціональні навички організації роботи. Самоефективність та впевненість у власних силах. Тайм-менеджмент як інструмент планування. Самоменеджмент у професійній діяльності. Розвиток емоційного інтелекту. Комунікаційні навички лідера. Здатність до саморегуляції. Психологічна стійкість у складних ситуаціях. Постійне навчання і самовдосконалення. Методи тренування лідерських якостей.

Тема 4. Взаємодія лідера і групи: психологія та динаміка мас

Соціально-психологічна структура групи. Роль лідера у формуванні довіри. Типи соціальних мас. Механізми групового мислення. Виникнення конфліктів у колективі. Причини непорозумінь і розбіжностей. Методи подолання конфліктних ситуацій. Стимулювання партнерства і кооперації. Динаміка розвитку команди. Вплив емоційного фону на результат. Підтримка мотиваційного клімату. Управління міжособистісними стосунками. Формування згуртованого середовища.

Змістовий модуль 2. Лідерство в практичній діяльності та управлінні командами

Тема 5. Гендерні та політико-психологічні аспекти лідерства

Гендер як соціальний конструкт у лідерстві. Вплив стереотипів на сприйняття керівника. Особливості жіночого і чоловічого стилів управління. Дискримінаційні бар'єри у професійній сфері. Політико-психологічний портрет лідера. Влада як інструмент впливу. Публічність і відповідальність лідера. Прийняття рішень у стресових умовах. Баланс раціональності і емпатії. Толерантність у взаємодії з колективом. Роль медіа в конструюванні образу лідера. Адаптивність до соціальних очікувань.

Тема 6. Лідерство у формуванні команди та управлінських груп

Команда як цілісна система взаємодії. Визначення спільної мети діяльності. Розподіл ролей між учасниками. Лідер як координатор процесів. Формування життєвого циклу команди. Подолання труднощів розвитку колективу. Сприяння співпраці й підтримці. Методики командоутворення. Управління людськими ресурсами. Використання інноваційних підходів. Зростання конкурентоспроможності організації. Оцінка ефективності групової роботи. Підтримка командної ідентичності.

Тема 7. Імідж лідера та мистецтво переконання

Імідж як інструмент впливу. Візуальна складова лідерського образу. Вербальна і невербальна комунікація. Публічна поведінка керівника. Авторитет на основі компетентності. Використання аргументації і логіки. Емоційний вплив у переконанні. Риторичні прийоми взаємодії. Баланс між владою повноважень і владою авторитету. Управління репутацією. Підтримка довіри з боку команди. Регулярна самопрезентація. Адаптація іміджу до ситуацій.

Тема 8. Лідерство в управлінні змінами та організаційною культурою

Зміни як невід'ємна частина розвитку організації. Лідер як ініціатор трансформацій. Визначення стратегії оновлення. Вплив на колективне сприйняття змін. Формування організаційної культури. Підтримка атмосфери довіри. Залучення працівників до участі в реформах. Подолання опору нововведенням. Використання інноваційних інструментів управління. Впровадження гнучких моделей взаємодії. Контроль і оцінка результатів трансформацій. Адаптивність як ключова риса сучасного лідера.

2. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ТА САМОКОНТРОЛЮ

ТЕМА 1

СУТНІСТЬ І ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІДЕРСТВА

Необхідно *опрацювати наведені питання для самостійного вивчення та контролю засвоєння матеріалу:*

№	Об'єкт опрацювання	Ключові питання для самостійного вивчення
1	Поняття лідерства та його роль у сучасних організаціях	Що таке лідерство і чим відрізняється від управління? Яку роль відіграє лідер у досягненні цілей організації?
2	Соціальний та ціннісний вимір лідерства	Як цінності та соціальні ролі лідера впливають на колектив? Чому цінності лідера важливі для ефективності

		команди?
3	Історичні підходи до вивчення лідерства	Які класичні та сучасні теорії лідерства існують? Як змінилася роль лідера з часом?
4	Теорії вроджених рис лідера та їх критика	Які риси традиційно вважають необхідними для лідера? Чому теорія рис отримала критику у науковій спільноті?
5	Поведінкові теорії лідерства	Які моделі поведінки керівника існують? Як поведінка лідера впливає на ефективність команди?
6	Ситуативні та контингентні моделі лідерства	Що таке ситуативне лідерство і як обирати стиль управління? Як адаптувати стиль лідерства до конкретних умов?
7	Харизматичне та трансформаційне лідерство	Чим відрізняються харизматичний та трансформаційний лідери? Як їх дії впливають на мотивацію та продуктивність команди?
8	Лідерство як інструмент мотивації	Як лідер може стимулювати ефективність команди? Які методи підвищення мотивації використовуються на практиці?
9	Типології лідерів за стилем впливу та управління	Які основні стилі лідерства існують? Як визначити свій власний стиль лідера?
10	Етичні та моральні аспекти лідерської діяльності	Які етичні принципи важливі для лідера? Як етика впливає на довіру та авторитет у команді?
11	Лідерство і групова динаміка	Як лідер формує динаміку групи? Які чинники впливають на ефективність командної взаємодії?
12	Роль лідера у прийнятті рішень та управлінні змінами	Які методи прийняття рішень використовують лідери? Як ефективно впроваджувати зміни у колективі?
13	Психологічні особливості впливу лідера на підлеглих	Як особистість лідера впливає на мотивацію та поведінку команди? Які психологічні чинники слід враховувати у

		лідерстві?
14	Взаємозв'язок лідерства та організаційної культури	Як культура організації впливає на стиль лідерства? Як лідер може формувати культуру організації?
15	Сучасні виклики та тенденції розвитку лідерства	Які сучасні тренди змінюють лідерство у XXI столітті? Як цифровізація та глобалізація впливають на взаємодію лідера та команди?

ТЕМА 2 ТЕОРІЇ ЛІДЕРСТВА, СТИЛІ ТА МОТИВАЦІЯ

Необхідно опрацювати наведені питання для самостійного вивчення та контролю засвоєння матеріалу:

№	Об'єкт опрацювання	Ключові питання для самостійного вивчення
1	Поняття лідерства та його цілі	Що таке лідерство і які основні функції лідера в організації? Які ключові характеристики визначають ефективного лідера?
2	Класичні теорії лідерства	Які підходи до лідерства існували на ранніх етапах розвитку науки управління? Як ці підходи відрізняються від сучасних моделей лідерства?
3	Теорія рис	Які особистісні риси вважаються необхідними для лідера і чому? Як наявність певних рис впливає на ефективність керівника?
4	Поведінкові теорії	Які моделі поведінки керівника впливають на ефективність команди? Як поведінка керівника формує робочу атмосферу та продуктивність команди?
5	Ситуативні моделі лідерства	Як підбирати стиль управління залежно від ситуації? Які фактори слід враховувати при виборі стилю лідерства?

6	Контингентні моделі	Які фактори середовища визначають ефективний стиль лідера? Як внутрішні та зовнішні чинники колективу впливають на стиль управління?
7	Харизматичне лідерство	Як харизма впливає на мотивацію та продуктивність команди? Які аспекти харизми роблять лідера привабливим для команди?
8	Трансформаційне лідерство	Як трансформаційний лідер змінює організацію та команду? Які методи трансформаційного лідерства використовуються для розвитку команди?
9	Лідерство та мотивація	Які теорії мотивації використовують лідери для стимулювання команди? Які мотиваційні підходи найбільш ефективні для підвищення продуктивності команди?
10	Стилі лідерства	Які стилі лідерства існують та як визначити свій власний? Як оцінити власний стиль та адаптувати його до команди?
11	Лідерство і комунікація	Як комунікаційні навички впливають на ефективність керівника? Як покращення комунікації впливає на командну взаємодію та результати?
12	Лідерство та прийняття рішень	Які методи прийняття рішень застосовують різні стилі лідерства? Як вибір стилю лідерства визначає процес ухвалення рішень?
13	Лідерство та командна динаміка	Як лідер впливає на згуртованість та ефективність команди? Які дії лідера сприяють зміцненню колективу та результативності?
14	Лідерство в умовах кризи	Як адаптувати стиль управління під час нестабільності? Які стратегії допомагають лідеру діяти ефективно у

		кризових ситуаціях?
15	Етика та соціальна відповідальність лідера	Як моральні та етичні принципи впливають на авторитет та ефективність лідера? Як дотримання моральних принципів підвищує довіру та авторитет керівника?

ТЕМА 3 ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА УПРАВЛІНСЬКІ КОМПЕТЕНЦІЇ

Необхідно опрацювати наведені питання для самостійного вивчення та контролю засвоєння матеріалу:

№	Об'єкт опрацювання	Ключові питання для самостійного вивчення
1	Поняття лідерського потенціалу	Що таке лідерський потенціал і як його оцінюють? Які показники свідчать про високий лідерський потенціал?
2	Чинники розвитку лідерського потенціалу	Які фактори сприяють розвитку лідерських здібностей? Як зовнішнє середовище та внутрішні ресурси впливають на розвиток потенціалу?
3	Управлінські компетенції	Які ключові компетенції потрібні сучасному лідеру? Як оцінювати рівень управлінських компетенцій у практиці?
4	Стратегічне мислення	Як розвивати вміння прогнозувати та приймати стратегічні рішення? Які інструменти та підходи допомагають формувати стратегічне мислення?
5	Комунікативні навички	Як ефективна комунікація впливає на лідерство та командну роботу? Які методи покращення комунікації застосовує лідер?
6	Соціальні навички	Як налагоджувати міжособистісні стосунки та формувати команду? Як соціальні навички впливають на ефективність взаємодії у колективі?

7	Емоційний інтелект	Як розвивати здатність розпізнавати та контролювати емоції у лідера та команди? Як емоційний інтелект впливає на мотивацію та ефективність команди?
8	Самоусвідомлення лідера	Як визначити свої сильні та слабкі сторони у лідерстві? Як самоусвідомлення допомагає лідеру приймати ефективні рішення?
9	Саморозвиток та навчання	Які методи саморозвитку та навчання ефективні для лідера? Як постійне навчання впливає на професійний та особистісний розвиток лідера?
10	Мотиваційні компетенції	Як лідер стимулює членів команди до досягнення результатів? Які методи мотивації є найбільш ефективними в сучасн
11	Креативність та інновації	Що таке лідерський потенціал і як його оцінюють? Які показники свідчать про високий лідерський потенціал?
12	Прийняття рішень	Які фактори сприяють розвитку лідерських здібностей? Як зовнішнє середовище та внутрішні ресурси впливають на розвиток потенціалу?
13	Управління конфліктами	Які ключові компетенції потрібні сучасному лідеру? Як оцінювати рівень управлінських компетенцій у практиці?
14	Планування та організація роботи	Як розвивати вміння прогнозувати та приймати стратегічні рішення? Які інструменти та підходи допомагають формувати стратегічне мислення?
15	Лідер як наставник	Як ефективна комунікація впливає на лідерство та командну роботу? Які методи покращення комунікації застосовує лідер?

ТЕМА 4
ВЗАЄМОДІЯ ЛІДЕРА І ГРУПИ: ПСИХОЛОГІЯ ТА
ДИНАМІКА МАС

Необхідно опрацювати наведені питання для самостійного вивчення та контролю засвоєння матеріалу:

№	Об'єкт опрацювання	Ключові питання для самостійного вивчення
1	Психологія групової взаємодії	Як психологічні чинники впливають на командну роботу? Які психологічні процеси формують ефективну взаємодію в групі?
2	Соціальні ролі в групі	Які ролі виконують учасники команди та як вони впливають на ефективність? Як розподіл ролей впливає на динаміку команди?
3	Етапи розвитку групи	Які фази проходить команда від формування до продуктивної роботи? Як поведінка лідера змінюється на різних етапах розвитку групи?
4	Лідерство та групова динаміка	Як лідер впливає на згуртованість і результати групи? Які методи застосовує лідер для формування ефективної командної динаміки?
5	Конфлікти в групі	Які типи конфліктів існують та як їх вирішувати? Як конфлікти впливають на продуктивність та атмосферу в команді?
6	Методи управління конфліктами	Які підходи ефективні для запобігання та подолання конфліктів? Як лідер визначає оптимальну стратегію управління конфліктом?
7	Мотивація групи	Як лідер стимулює активність та відповідальність учасників? Які мотиваційні методи підвищують залученість та результативність команди?
8	Психологічний	Як створити позитивну атмосферу для

	клімат команди	ефективної роботи? Які фактори сприяють формуванню продуктивного психологічного клімату?
9	Командна співпраця	Як сприяти кооперації та взаємодопомозі у групі? Які методи підвищують ефективність командної взаємодії?
10	Лідерський авторитет	Як формувати авторитет та довіру серед членів команди? Як лідер підтримує свій авторитет у складних ситуаціях?
11	Соціальні впливи на лідера	Як колектив впливає на рішення та стиль лідера? Які механізми колективного впливу на лідера існують?
12	Масові процеси	Як групи приймають колективні рішення та проявляють соціальні тенденції? Як масові процеси впливають на ефективність командної роботи?
13	Лідерство під час стресу	Як ефективно керувати групою в умовах стресових ситуацій? Які методи підтримки команди застосовує лідер у кризі?
14	Психологічні чинники продуктивності	Які психологічні елементи підвищують ефективність команди? Як лідер використовує ці чинники для оптимізації роботи групи?
15	Роль зворотного зв'язку	Як правильно організувати зворотний зв'язок у групі для розвитку команди? Які методи зворотного зв'язку підвищують мотивацію та результативність?

ТЕМА 5
ГЕНДЕРНІ ТА ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ
АСПЕКТИ ЛІДЕРСТВА

Необхідно опрацювати наведені питання для самостійного вивчення та контролю засвоєння матеріалу:

№	Об'єкт опрацювання	Ключові питання для самостійного вивчення
1	Гендер і лідерство	Як гендер впливає на стиль управління та сприйняття лідера? Які гендерні особливості можуть посилювати або обмежувати ефективність лідера?
2	Гендерні стереотипи	Які стереотипи можуть впливати на ефективність лідера? Як подолати негативний вплив стереотипів на управлінські рішення?
3	Соціально-психологічні чинники	Як соціальні та психологічні фактори впливають на лідерство? Які механізми групового впливу та психологічного тиску існують?
4	Політичні впливи	Як політичний контекст визначає стиль управління? Які політичні чинники можуть змінювати прийняття рішень лідером?
5	Влада та авторитет	Як соціальна позиція та влада впливають на ефективність лідера? Які способи підтримки авторитету є найбільш дієвими?
6	Лідерство та маніпуляції	Як відрізнити етичний вплив від маніпуляції? Які методи етичного переконання можуть підвищити ефективність лідера?
7	Культура та лідерство	Як культурні норми впливають на взаємодію лідера та команди? Як адаптувати стиль лідерства до культурних особливостей колективу?
8	Лідерство в різних	Як лідер адаптує стиль до різних

	соціальних групах	соціальних груп? Як враховувати соціальні відмінності у прийнятті рішень та мотивації?
9	Політико-психологічні навички	Які навички важливі для управління у складних політичних середовищах? Як розвивати здатність аналізувати політичну ситуацію та приймати ефективні рішення?
10	Лідерство та комунікація	Як лідер враховує соціальні та гендерні фактори у спілкуванні? Як адаптувати комунікаційні стратегії до особливостей аудиторії?
11	Етичні аспекти	Як зберігати моральні стандарти при прийнятті рішень? Які етичні дилеми найчастіше виникають у лідерській діяльності?
12	Подолання упереджень	Як лідер ефективно працює з упередженнями в команді? Які методи зниження упереджень сприяють розвитку продуктивної атмосфери?
13	Взаємодія з колективом	Як вплив лідера змінюється залежно від групової структури? Як адаптувати стиль управління під різні типи команд?
14	Вплив медіа на лідерство	Як інформаційні ресурси формують сприйняття лідера? Як лідер може використовувати медіа для підвищення авторитету та ефективності?
15	Соціальна відповідальність	Як лідер забезпечує соціально-етичну поведінку в організації? Які механізми контролю та заохочення соціально відповідальної поведінки ефективні?

ТЕМА 6 ЛІДЕРСТВО У ФОРМУВАННІ КОМАНДИ ТА УПРАВЛІНСЬКИХ ГРУП

Необхідно опрацювати наведені питання для самостійного вивчення та контролю засвоєння матеріалу:

№	Об'єкт опрацювання	Ключові питання для самостійного вивчення
1	Формування ефективної команди	Як лідер створює команду та визначає її структуру? Які фактори впливають на продуктивність групи?
2	Розподіл ролей у команді	Як визначити ключові ролі учасників команди? Як розподіл завдань впливає на результативність?
3	Мотивація команди	Які методи стимулювання активності членів команди ефективні? Як підтримувати залученість у довгостроковій перспективі?
4	Розвиток компетенцій команди	Як лідер формує професійні навички членів команди? Які інструменти розвитку компетенцій застосовуються?
5	Управління конфліктами	Які причини виникнення конфліктів у команді? Як лідер ефективно вирішує конфлікти?
6	Командна культура	Як лідер формує культуру співпраці та взаємоповаги? Які чинники підтримки командного духу важливі?
7	Психологічний клімат	Як створити позитивну атмосферу в команді? Як психологічний клімат впливає на продуктивність?
8	Комунікація в команді	Як ефективно організувати внутрішню комунікацію? Які методи покращення обміну інформацією існують?
9	Лідерський вплив на команду	Як лідер формує авторитет і довіру? Як його стиль впливає на мотивацію команди?
10	Координація дій	Як лідер забезпечує узгодженість дій

		членів команди? Які інструменти контролю та координації ефективні?
11	Прийняття рішень командою	Як організувати процес колективного прийняття рішень? Як залучити всіх членів команди до обговорення?
12	Вирішення кризових ситуацій	Як лідер підтримує команду в умовах стресу чи нестабільності? Які методи запобігання кризам застосовуються?
13	Інноваційна діяльність команди	Як стимулювати креативність та інноваційне мислення? Які підходи сприяють впровадженню нововведень?
14	Оцінка ефективності команди	Як визначити продуктивність та результативність команди? Які критерії оцінки застосовуються?
15	Наставництво та коучинг	Як лідер передає досвід та знання членам команди? Які методи наставництва найбільш ефективні?

ТЕМА 7 ІМІДЖ ЛІДЕРА ТА МИСТЕЦТВО ПЕРЕКОНАННЯ

Необхідно опрацювати наведені питання для самостійного вивчення та контролю засвоєння матеріалу:

№	Об'єкт опрацювання	Ключові питання для самостійного вивчення
1	Формування професійного іміджу	Що складає імідж лідера? Як імідж впливає на авторитет у команді?
2	Особистий бренд лідера	Як створити сильний особистий бренд? Які інструменти допомагають формувати позитивний образ?
3	Публічні виступи	Як підготувати ефективний виступ перед командою або аудиторією? Які техніки залучення уваги існують?
4	Презентаційні навички	Як структурувати презентацію для переконання аудиторії? Як використати невербальні засоби впливу?
5	Методи переконання	Які прийоми переконання найбільш ефективні в управлінні? Як адаптувати стиль впливу до аудиторії?
6	Емоційний вплив на аудиторію	Як керувати емоціями учасників комунікації? Як підвищити залученість через емоційний контакт?
7	Використання аргументації	Як логічно і переконливо аргументувати свої рішення? Як уникати маніпуляцій у спілкуванні?
8	Переконання у кризових ситуаціях	Як впливати на команду під час стресу чи змін? Які методи зменшують опір?
9	Соціальні мережі та цифровий імідж	Як формувати імідж у цифровому середовищі? Які ризики та можливості існують?
10	Візуальний імідж лідера	Як зовнішній вигляд та невербальні сигнали впливають на сприйняття? Як підтримувати професійний стиль?
11	Психологія впливу	Які психологічні механізми впливають на рішення інших? Як ефективно

		застосовувати їх у роботі?
12	Етичність у переконанні	Як зберігати етичність при використанні методів впливу? Які межі переконання є прийнятними?
13	Авторитет лідера	Як формувати та підтримувати довіру у команді? Як імідж лідера впливає на командну мотивацію?
14	Зворотний зв'язок	Як ефективно давати та отримувати зворотний зв'язок? Як він впливає на сприйняття лідера?
15	Психологічна стійкість лідера	Як лідер справляється з критикою та суспільним тиском? Які стратегії підтримки впливу та іміджу ефективні?

ТЕМА 8 ЛІДЕРСТВО В УПРАВЛІННІ ЗМІНАМИ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ КУЛЬТУРОЮ

Необхідно опрацювати наведені питання для самостійного вивчення та контролю засвоєння матеріалу:

№	Об'єкт опрацювання	Ключові питання для самостійного вивчення
1	Управління змінами	Як планувати та впроваджувати зміни в організації? Які фактори визначають успішність змін?
2	Організаційна культура	Як культура організації впливає на поведінку співробітників? Як лідер формує культуру?
3	Роль лідера у трансформації	Як мотивувати команду до адаптації змін? Які інструменти впливу застосовуються?
4	Опір змінам	Які причини опору у співробітників? Як лідер ефективно реагує на опір?
5	Стратегії впровадження змін	Які методи управління змінами є найбільш ефективні? Як вибрати оптимальну стратегію?
6	Лідерство та	Як лідер стимулює нововведення в

	інновації	організації? Як поєднувати інновації та стабільність?
7	Комунікація змін	Як лідер інформує команду про зміни? Які методи забезпечують розуміння та підтримку?
8	Лідерство в кризових ситуаціях	Як керувати організацією під час криз? Які методи адаптації до нестабільності ефективні?
9	Емоційний інтелект у змінах	Як емоційна компетентність лідера впливає на сприйняття змін командою? Як управляти емоційним станом команди?
10	Планування змін	Як лідер визначає етапи та ресурси для змін? Як уникнути хаотичних впроваджень?
11	Лідерство та стратегічні цілі	Як забезпечити узгодженість змін зі стратегією організації? Як впливати на досягнення стратегічних результатів?
12	Розвиток організаційної культури	Як зміни впливають на культуру організації? Як лідер підтримує позитивні культурні трансформації?
13	Моніторинг та оцінка змін	Як оцінювати ефективність впроваджених змін? Які показники результативності застосовуються?
14	Підтримка команди під час змін	Як лідер зберігає мотивацію та залученість команди? Які методи зниження стресу застосовуються?
15	Лідер як агент змін	Як лідер забезпечує сталість змін? Як поєднувати трансформаційний вплив з довгостроковою стабільністю?

3. ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Що таке лідерство як соціальний феномен?
2. Які цінності визначають поведінку лідера?
3. Як змінювалось розуміння лідерства історично?
4. Що передбачає теорія вроджених рис лідера?
5. Які поведінкові моделі лідерства існують?
6. Що таке ситуативне лідерство?
7. Які контингентні підходи до вибору стилю лідерства ви знаєте?
8. Що таке харизматичне лідерство?
9. Які характеристики трансформаційного лідера?
10. Які функції лідера у груповій динаміці?
11. Як лідер виступає ініціатором змін?
12. Який взаємозв'язок між лідерством і владою?
13. Які етичні аспекти лідерської поведінки слід враховувати?
14. Що таке соціальна відповідальність лідера?
15. Як лідер діє в умовах невизначеності та криз?
16. Які класифікації теорій лідерства існують?
17. Що характеризує авторитарний стиль управління?
18. Що передбачає демократичний стиль взаємодії?
19. Які особливості ліберального стилю управління?
20. Чим відрізняється інструментальне лідерство від емоційного?
21. Що таке мотивація у контексті лідерства?
22. Які існують зовнішні та внутрішні стимули діяльності?
23. Як організаційна поведінка впливає на продуктивність команди?
24. Що передбачає теорія потреб Маслоу у лідерстві?
25. Як застосовується мотиваційна модель Герцберга на практиці?
26. Яка роль лідера як модератора групових інтересів?
27. Як вибір стилю лідерства залежить від ситуації?
28. Що таке гнучкість лідерської поведінки?
29. Як мотивація впливає на ефективність командної роботи?

30. Які методи стимулювання діяльності підлеглих є найбільш ефективними?
31. Що таке лідерський потенціал?
32. Які здібності та мотивація формують потенціал лідера?
33. Що таке професійні компетенції керівника?
34. Які функціональні навички потрібні для організації роботи команди?
35. Як розвивається самоефективність лідера?
36. Що таке тайм-менеджмент і його роль у плануванні діяльності?
37. Як застосовується самоменеджмент у професійній діяльності?
38. Як розвивати емоційний інтелект керівника?
39. Які комунікаційні навички необхідні лідеру?
40. Що таке саморегуляція і чому вона важлива для лідера?
41. Як забезпечується психологічна стійкість у складних ситуаціях?
42. Чому постійне навчання та самовдосконалення важливі для керівника?
43. Які методи тренування лідерських якостей ви знаєте?
44. Як впливає впевненість у власних силах на ефективність лідерства?
45. Як оцінити ефективність управлінських компетенцій лідера?
46. Що таке соціально-психологічна структура групи?
47. Як лідер формує довіру у команді?
48. Які типи соціальних мас виділяють у психології?
49. Що таке групове мислення і його механізми?
50. Як виникають конфлікти у колективі?
51. Які основні причини непорозумінь і розбіжностей у групі?
52. Які методи подолання конфліктів у колективі ефективні?
53. Як лідер стимулює партнерство і кооперацію у команді?
54. Що таке динаміка розвитку команди?
55. Як емоційний фон групи впливає на результативність роботи?

56. Як підтримувати мотиваційний клімат у колективі?
57. Які методи управління міжособистісними стосунками існують?
58. Як формувати згуртоване середовище у команді?
59. Які інструменти оцінки ефективності групової роботи застосовуються?
60. Як лідер може адаптувати стиль керівництва до психології команди?
61. Що таке гендер як соціальний конструкт у лідерстві?
62. Як стереотипи впливають на сприйняття керівника?
63. Які особливості жіночого стилю управління?
64. Які особливості чоловічого стилю управління?
65. Які дискримінаційні бар'єри існують у професійній сфері?
66. Що таке політико-психологічний портрет лідера?
67. Як влада використовується як інструмент впливу?
68. Яка роль публічності у діяльності лідера?
69. Як лідер приймає рішення у стресових умовах?
70. Як досягти балансу між раціональністю та емпатією у лідерстві?
71. Що таке команда як цілісна система взаємодії?
72. Як визначається спільна мета діяльності команди?
73. Як розподіляються ролі між учасниками команди?
74. Що означає роль лідера як координатора процесів?
75. Які етапи життєвого циклу команди виділяють?
76. Як долати труднощі розвитку колективу?
77. Які методи сприяють співпраці та підтримці у команді?
78. Що таке командоутворення і які методики застосовуються?
79. Як ефективно управляти людськими ресурсами у команді?
80. Як оцінювати ефективність групової роботи та командну ідентичність?
81. Що таке імідж лідера і як він впливає на команду?
82. Які елементи візуальної складової лідерського образу важливі?
83. Як вербальна і невербальна комунікація впливають на авторитет лідера?

84. Яка роль публічної поведінки керівника у команді?
85. Як компетентність формує авторитет лідера?
86. Як використовуються аргументація та логіка у переконанні?
87. Які методи емоційного впливу на команду існують?
88. Які риторичні прийоми допомагають ефективній взаємодії?
89. Як поєднувати владу повноважень та владу авторитету?
90. Як лідер управляє своєю репутацією та довірою у команді?
91. Чому зміни є невід'ємною частиною розвитку організації?
92. Яка роль лідера як ініціатора трансформацій?
93. Як визначають стратегію оновлення організації?
94. Як лідер впливає на колективне сприйняття змін?
95. Що таке організаційна культура і як її формує лідер?
96. Як підтримувати атмосферу довіри у період змін?
97. Як залучати працівників до участі в реформах?
98. Як подолати опір нововведенням у колективі?
99. Які інноваційні інструменти управління використовуються лідером?
100. Чому адаптивність є ключовою рисою сучасного лідера?

4. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Адаптивне лідерство – здатність керівника змінювати стиль управління відповідно до потреб ситуації та команди.

Адаптація персоналу – процес пристосування працівника до нових умов роботи в організації.

Атмосфера в колективі – емоційний клімат у робочому середовищі, що впливає на продуктивність працівників.

Авторитет керівника – рівень впливу та довіри до керівника з боку підлеглих.

Аутсорсинг – передача частини функцій компанії зовнішнім виконавцям.

Асоціальна поведінка – дії працівників, що порушують соціальні норми та заважають роботі колективу.

Біхевіоризм – напрям у психології, що вивчає поведінку людини через систему стимулів і реакцій.

Баланс робочого та особистого життя – оптимальне співвідношення між професійними та особистими обов'язками.

Базові потреби – основні фізіологічні та психологічні потреби людини, що впливають на її поведінку.

Взаємодія в колективі – процес комунікації та співпраці між працівниками організації.

Внутрішня мотивація – прагнення працівника до виконання завдань без зовнішніх стимулів.

Вертикальна комунікація – передача інформації між різними рівнями організаційної ієрархії.

Виробнича культура – система норм, цінностей та традицій у трудовому колективі.

Відповідальність – обов'язок працівника виконувати певні завдання та нести наслідки за їх реалізацію.

Групова динаміка – процеси, що відбуваються у взаємодії між членами робочого колективу.

Гнучкий графік роботи – система організації робочого часу, що враховує потреби працівника.

Горизонтальна комунікація – обмін інформацією між працівниками одного рівня.

Групові норми – правила поведінки, що формуються у трудових колективах.

Гейміфікація – використання ігрових механік у робочих процесах для підвищення залученості персоналу.

Делегування повноважень – передача частини завдань і відповідальності від керівника до підлеглих.

Дисципліна праці – дотримання встановлених правил і норм поведінки в організації.

Ділова комунікація – професійне спілкування, спрямоване на вирішення робочих питань.

Дистанційна робота – виконання професійних обов'язків поза межами офісу.

Довіра в колективі – рівень взаємного розуміння та відкритості між працівниками.

Емоційний інтелект – здатність розуміти й керувати власними емоціями та емоціями інших.

Етика управління – система моральних норм, що регулюють поведінку керівників і працівників.

Ефективність команди – рівень продуктивності колективу у виконанні робочих завдань.

Емпатія – здатність співпереживати іншим людям і розуміти їхні почуття.

Ентузіазм персоналу – рівень натхнення та мотивації працівників.

Зайнятість персоналу – ступінь залучення працівників до виконання професійних завдань.

Зворотний зв'язок – процес обміну інформацією між керівником і працівниками щодо результатів роботи.

Зміна організаційної культури – процес трансформації корпоративних цінностей і норм поведінки.

Заробітна плата – матеріальна винагорода за виконану роботу.

Імідж лідера – сукупність зовнішніх і внутрішніх характеристик керівника, що формують його авторитет та вплив.

Інноваційний менеджмент – управління змінами та впровадження нововведень в організації.

Інклюзивність – створення рівних можливостей для всіх працівників незалежно від їхніх особливостей.

Кар'єрне зростання – процес професійного розвитку працівника.

Конфлікт в організації – зіткнення інтересів, поглядів або цілей між працівниками.

Корпоративна відповідальність – соціальні та екологічні зобов'язання компанії перед суспільством.

Лояльність персоналу – рівень прихильності працівників до організації.

Лідерство – здатність людини впливати на інших і вести їх до досягнення спільних цілей.

Лідерство та групова динаміка – вивчення поведінки людей у робочому середовищі.

Лідерський потенціал – поєднання здібностей, мотивації та навичок, що забезпечують ефективне лідерство.

Мотивація персоналу – процес стимулювання працівників до ефективної роботи.

Менеджмент змін – управління процесами трансформації в організації.

Професійне вигорання – емоційне та фізичне виснаження, викликане робочим стресом.

Плинність кадрів – рівень звільнень і прийому нових працівників у компанії.

Робоча атмосфера – загальний психологічний клімат у колективі.

Рекрутинг – процес пошуку та найму персоналу.

Рольова поведінка – очікувані дії працівника відповідно до його посадових обов'язків.

Самоменеджмент – управління власним часом і ресурсами для підвищення продуктивності.

Стресостійкість – здатність людини ефективно працювати в умовах стресу.

Соціальна відповідальність бізнесу – внесок компанії в добробут суспільства.

Трудова етика – сукупність норм і принципів ставлення до праці.

Управління конфліктами – методи вирішення суперечностей у колективі.

Командна ідентичність – усвідомлення членами команди спільності цілей і цінностей.

Ситуативне лідерство – підхід, що передбачає зміну стилю управління залежно від обставин.

Трансформаційне лідерство – стиль, орієнтований на натхнення і мотивацію команди до змін.

Харизматичне лідерство – здатність впливати на підлеглих завдяки особистій харизмі та переконливості.

Емоційний фон команди – колективне відчуття настрою та психологічного стану групи.

Групове мислення – процес, при якому бажання згоди переважає критичне оцінювання ідей.

Тайм-менеджмент – організація та планування власного часу для ефективної роботи.

Комунікаційні навички лідера – здатність ефективно передавати інформацію та впливати на команду.

Психологічна стійкість лідера – здатність витримувати стресові ситуації і приймати ефективні рішення.

Залучення персоналу – активна участь працівників у робочих процесах та прийнятті рішень.

Медіа-лідерство – використання медіа та публічності для формування лідерського образу.

Публічна поведінка керівника – дії лідера у спілкуванні з колективом та зовнішнім середовищем.

Командоутворення – процес формування та розвитку ефективної команди.

5. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Методичні рекомендації до практичних занять з дисципліни «Лідерство та групова динаміка» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Управління проектами» зі спеціальності 073 «Менеджмент» усіх форм навчання / Укл. Т.І.Сергієнко. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2025. 43 с.

2. Методичні рекомендації до самостійного вивчення дисципліни «Лідерство та групова динаміка» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Управління проектами» зі спеціальності 073 «Менеджмент» усіх форм навчання / Укл. Т.І.Сергієнко. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2025. 35 с.

3. Методичні рекомендації до проведення поточного та підсумкового контролю знань з дисципліни «Лідерство та групова динаміка» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Управління проектами» зі спеціальності 073 «Менеджмент» заочної форми навчання / Укл. Т.І.Сергієнко – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2025. 48 с.

7. ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНОЇ, НАУКОВОЇ ТА ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Навчальна

1. Лідерство та комунікації в організації: навчальний посібник / упорядники: Н. Я. Михаліцька, М. Р. Яцик. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 512 с.

2. Лідерство та комунікації в організації: навчальний посібник / упорядники: Н. Я. Михаліцька, М. Р. Яцик. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 512 с.

3. Лідерство: навч.-метод. посіб. для студ. економ. спец. закл. вищ. освіти / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені

Павла Тичини; уклад. Г. М. Чирва. Умань, 2022. 200 с.

4. Лугова В.М., Голубев С. М. Основи самоменеджменту та лідерства: навч. посібн. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 219 с.
5. Нестуля О. О., Нестуля С. І., Кононец Н. В. Основи лідерства: електронний посібник для самостійної роботи. Полтава: ПУЕТ, 2020. 232 с.
6. Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера: навч. посіб. / О. О. Нестуля, С. І. Нестуля, В. В. Карманенко. К.: Знання, 2013. 287 с.
7. Психологія тимбилдингу: навч. посіб. / за заг. ред. О.Г. Романовського, С.В. Калашникової. Харків: Друкарня Мадрид, 2017. 92 с.
8. Сергеева Л. М., Кондратьєва В. П., Хромей М. Я. Лідерство: навч. посіб. Івано-Франківськ: «ЛілеяНВ», 2015. 296 с.
9. Сергеева Л. М., Кондратьєва В. П., Хромей М. Я. Лідерство: навч. посібн. /за наук. ред. Л. М. Сергеевої. Івано-Франківськ. «Лілея НВ». 2015. 296 с.
10. Таранюк К. В., Кобушко Я. В. Лідерство та команда в публічному управлінні. Суми: Сумський державний університет, 2020. 175 с.
11. Теорія і практика формування лідера: навч. посібник / О. Г. Романовський [та ін.]; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків: Друкарня Мадрид, 2017. 100 с.

Довідкова та наукова

1. Бардась А. В., Бардась О. Є., Богач К. С., Дудник А. В. Лідерство як чинник групової динаміки всередині організації. *Економічний вісник*, 2023. №1. С. 90-103.
2. Бойко О. В. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України: монографія / О. В. Бойко. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2020. 667 с.
3. Єфименко М. О., Ізюмцева Н. В. Роль лідерства в системі управління персоналом на підприємстві. *Інфраструктура ринку*, 2018. № 24. С. 157-162.
4. Ключко А. О. Сутність та структурні компоненти стилю управління менеджера освітньої організації. *Габітус*, 2020. №17. С. 163–167.
5. Крайнік О.М., Сергієнко Т.І., Лоза С.П. Лідерство в епоху

цифрової трансформації через інтеграцію сучасних управлінських технологій і тайм-менеджменту у виробничій сфері. Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку, 2025 №4 (34). С. 110-120. URL: <https://management.znu.edu.ua/index.php/journal/article/view/644/358>.

DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2025-4/34-09>.

6. Перерва І. М. Стилі керівництва та їх місце в управлінні діяльністю підприємства. *Бізнес Інформ*, 2023, №2. С. 241–248. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-2-241-248>.

7. Прилепа Н. В. Лідерство в системі управління підприємством. Вісник Хмельницького національного університету. *Економічні науки*, 2019. №5. С. 184-187.

8. Сергієнко Т. І. Ефективне лідерство в процесі управління освітніми змінами. Conference Proceedings of the 5th International Scientific Conference Modern Problems of Management: Economics, Education, Health Care and Pharmacy (October 26-29, 2017, Opole, Poland). The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. P. 54-56.

9. Сергієнко Т. І. Геоекономічні стратегії країн у боротьбі за інноваційне лідерство. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах: матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2025. С. 51-53. ISBN 978-966-328-220-6.

10. Сергієнко Т. І. Лідерство у публічній сфері. Навчально-методичний посібник для магістрів спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» ЗДІА денної та заочної форм навчання кафедри менеджменту організацій та управління проектами / Укл.: Т.І.Сергієнко. Запоріжжя, 2018. 162с.

11. Сергієнко Т. І. Лідерство у публічній сфері. Навчально-методичний посібник для студентів (бакалаврів) спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» ЗДІА денної та заочної форм навчання кафедри менеджменту організацій та управління проектами / Укл.: Т.І.Сергієнко. Запоріжжя, 2018. 154с.

12. Сергієнко Т.І. Вплив стилю лідерства на мотивацію, продуктивність і управлінські рішення менеджерів та управлінців на підприємстві. *Економічний вісник Донбасу*, 2025. № 3 (81). С. 106-112. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2025-3\(81\)-106-112](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2025-3(81)-106-112).

13. Шатун В. Т. Компетентності лідерства як детермінанта

ефективності сучасного менеджера. *Наукові праці. Економіка*, 2017, Вип. 294. Том 306. С. 73-80.

14. Швець Г. О. Лідерство як невід’ємна складова ефективного менеджменту. *Вісник Приазовського Державного Технічного Університету. Серія: Економічні науки*, 2017. №33. С. 124–129. DOI: <https://doi.org/10.31498/2225-6725.33.2017.134214>.

15. Томах В. В., Дорошенко Т. М., Тимошенко Ю. В. Стили лідерства та їх вплив на управління підприємством. *Економіка та суспільство*, 2024. №60. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3682/3612>.

16. Чорний А. В. Сучасні теорії лідерства: загальний огляд і структурна модель. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*, 2018. №9 (37). С. 78-84.

Інформаційні джерела

1. Закон України «Про колективні договори і угоди». *Відомості Верховної Ради УРСР*, 1993, № 36, ст. 361. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12>.

2. Кодекс законів про працю України. *Відомості Верховної Ради УРСР*, 1971, додаток до № 50, ст. 375 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

3. Закон України «Про соціальний діалог в Україні». *Відомості Верховної Ради України*, 2011, № 28, ст. 255. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>.

4. Закон України «Про державну службу». *Відомості Верховної Ради України*, 2016, № 4, ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

5. Книжкова палата України імені Івана Федорова. URL: <http://www.ukrbook.net/>.

6. Львівська національна наукова бібліотека імені В.Стефаника. URL: <http://www.library.lviv.ua/>.

7. Наукова бібліотека ім.В. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://lib-gw.univ.kiev.ua/>.

8. Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка. URL: <http://library.lnu.edu.ua/bibl/>.

9. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, електронні фахові видання. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.

10. Національна історична бібліотека України. URL: <http://www.dibu.kiev.ua/>.

11. Національна парламентська бібліотека України. URL: <http://www.nplu.org/>.

12. Харківська державна наукова бібліотека України імені В. Короленка. URL: <http://korolenko.kharkov.com/>.